

Motion till riksdagen 2009/10:Ju343

av **Ingemar Vänerlöv (kd)**

Sekretessbelagd identitet vid vittnesmål i domstol

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om möjligheten att vittna under sekretessbelagd identitet för att allmänhetens vittnesbenägenhet ska upprätthållas på en hög nivå.

Motivering

Rättstryggheten kräver att vi kan lita på våra domstolar och att rättvisa domar avkunnas. Ett måls avgörande beror i hög grad på goda vittnesmål. Det förutsätter att folk vågar ställa upp och vittna i en rättegång.

Under senare år har rädslan för att vittna ökat. Till stor del beror det på den allt grövre organiserade brottslighetens framväxt. De flesta som vet något om de kriminella gängens verksamhet tiger, övertygade om att de så måste för att överleva. Det finns exempel på personer som ”golat”, skvallrat, och fått betala med sina liv. För varje gång som gängens brottsliga verksamhet förblir ostraffad av samhället, stärks deras makt över dem som skulle kunna ändra på det.

De kriminella gängens regim är nästan som en ”ordningsmakt”. Alla, från kriminella internationella motorcykelorganisationer till det lilla lokala grabbgänget i förorten, har en tydlig struktur, helt vid sidan av resten av samhället, och där styr de. Där är det de som skyddar, som straffar och som regerar. Dessa gäng begår brott, ofta grova och uppenbara brott, men de som lever nära dem vittnar inte mot dem, av lojalitet, eller av rädsla för konsekvenserna.

Ofta hinner ryktet om gängets makt före själva maktutövningen, varför hoten nästan alltid är underförstådda. Men på senare år blir allt fler hot uttalade och kända. Det framgår tydligt av brottsstatistiken när det gäller brottet övergrepp i rättssak, vilket den gör sig skyldig till som med våld eller hot angriper någon för att denne gjort en polisanmälan eller vittnat om något, eller om någon som tänkt vittna angrips (brottsbalken 17:10).

Fel! Okänt namn

Övergrepp i rättssak

Antalet dömda för övergrepp i rättssak har under en lång period stadigt ökat, på senare år dramatiskt. Kurvan steg mera måttligt fram till millennieskiftet för att då stiga tvärt. Det visas tydligt av att antalet fällande domar för övergrepp i rättssak år 2000 var 65. År 2008 uppgick antalet till 388. Det betyder en ökning med 500 procent sedan 2000, vilket är anmärkningsvärt (statistik från Brottsförebyggande rådet).

Att antalet anmälningar om övergrepp i rättssak ökar kan med stor sannolikhet sättas i samband med att de tungt kriminella gängerna i Sverige under perioden 1995–2005 har ökat åttafaldigt, från 6 till 46. Enligt en kartläggning redovisad i DN den 27 september 2005 fanns gängerna på 23 orter över hela södra halvan av landet, medan det endast var Helsingborg, Malmö och Stockholm som var hemvist för gängerna 1995. SVT:s Rapport redovisade i maj 2009 att de kriminella gängerna ökar i antal och att polisen har identifierat ett 20-tal brottsaktiva grupper bara i Stockholmsområdet. Två gäng, med bas i Tumba respektive Södertälje, pekas ut som de farligaste. De ligger bakom bankrån, utpressning, vapen- och narkotikahandel.

Kriminella gäng

En annan konsekvens av gängens framfart är att flera grova våldsbrott förblir ostraffade, trots att polis och åklagare anser sig veta vem den skyldige är. Länskriminalpolisen i Stockholm, Västra Götaland och Skåne kan omgående räkna upp ett tiotal olösta mord eller försvinnanden med kopplingar till gängkriminalitet. Det är ouppklarade ärenden i lagens mening, men inte alltid i moralisk. Polisen tror sig veta vem som begått brottet, eller i vart fall veta vem som känner till vem som gjorde det. Men eftersom alla tiger går inget att bevisa.

Gängens interna spelregler sprider sig dessvärre till allmänheten. Några mycket tydliga exempel på det går att hitta i Stockholmsförorten Fittja. I februari 1998 sköts en väktare i benet inne på Fittja Centrum inför 25 vittnen. Alla som visste något om motivet teg. Året efter knivhöggs en man till döds på en gångväg. 70 personer fanns på plats när polisen anlände. Ingen ville vittna. Sommarens händelser i Malmö där grov organiserad brottslighet och gängbildning ökar, har man också svårt att komma tillrätta med på grund av rädslan för repressalier för den som vittnar. Senast nu i augusti sköts en 23-årig man identifierad som en av ledarfigurerna i det gängkrig som pågått i Malmö sedan mer än ett år tillbaka. Mitt på öppna gator sker våldsamheter, till och med mord, och det är oerhört viktigt att vittnen till dessa händelser vågar träda fram.

Vitnesskydd

I Sverige har vi på senare år börjat anpassa domstolarnas lokaler på ett sådant sätt att vittnen och brottsoffer ej skall behöva konfronteras med gärningsmannen. Brottsofferjourerna m.fl. gör en fantastisk insats vad gäller vittnesstöd. Allt detta är naturligtvis bra, men det vore något aningslöst att tro att detta räcker för att hålla uppe vittnesbenägenheten.

Även de nya bestämmelserna i det av riksdagen i maj 2006 antagna betänkandet "Personsäkerhet" 2005/06:JuU36 är lovvärda. Där införs en bestämmelse i polislagen som säger att särskilt personsäkerhetsarbete får bedrivas beträffande vittnen och andra hotade personer. Men det är tveksamt om dessa förslag mer än marginellt kan höja vittnesbenägenheten. Den som allvarligt blivit skrämmd och hotad känner sig nog inte speciellt lugnad av att polisen kan bedriva personsäkerhetsarbete i hans eller hennes fall. Att allmänhetens förtroende för polisen dessutom har sjunkit under senare tid gör inte saken bättre.

Den förra regeringen insåg att det finns problem runt personsäkerhetsarbetet och skrev i proposition 2005/06:138 som resulterade i justitieutskottets betänkande: "Uppgifter om verksamheten i ett särskilt personsäkerhetsarbete kan som huvudregel hållas hemliga för den misstänkte och dennes försvarare fram till dess förundersökningen. Under den följande rättegången ställer sig saken i viss mån annorlunda. De uppgifter som framkommer under ett förhör utgör praktiskt taget alltid processmaterial och kan då inte hemlighållas för den tilltalade och hans eller hennes försvarare."

Anonyma vittnen

Hur ska man kunna få en ändring till stånd när det gäller benägenheten att vittna i t ex ovan nämnda fall från Fittja? En idé som förts fram är att nyckelvittnen skulle få vara anonyma – att den som utpekats aldrig ska få veta vem som pekade. Det går inte i Sverige idag.

Ett samhällsprogram i Sveriges Radio P1 belyste under våren 2004 den här problematiken. Man ringde bl.a. upp alla chefsåklagarna i våra tre största städer Stockholm, Göteborg och Malmö för att utröna hur de såg på möjligheten att vittna anonymt, alltså att avlägga vittnesmål under sekretessbelagd identitet. Vittnet skulle inte vara anonymt för domstolen utan endast för den eller de som begått den brottsliga gärningen. Chefsåklagarna var långt ifrån främmande för tanken. Bara var fjärde sade nej. Av sammanlagt 26 chefsåklagare i de tre städerna gick tre inte att nå. Av de 23 som svarade sade fem att de absolut vill införa möjligheten att vittna "anonymt" i Sverige, elva tvekade, men lutade åt att idén borde prövas. Sex åklagare svarade nej, medan en inte ville ta ställning.

Fel! Okänt namn

Våra nordiska grannländer

Intressant är att den för svensk rättskultur helt främmande tanken på ”anonyma” vittnen har ett överraskande starkt fäste bland åklagarna. I praktiken finns faktiskt systemet redan i våra grannländer. I Norge ändrades straffprocessloven sommaren 2001 för att tillåta vittnesmål utan att identiteten röjdes. I Danmark ändrades retsplejeloven 2002 på samma sätt. Också i Nederländerna och i Storbritannien finns möjligheten.

I förarbetena till de nya bestämmelserna om anonyma vittnesmål i den norska lagen redogörs för så väl den faktiska som den rättsliga bakgrunden till införandet av de nya reglerna. Sammantaget ansåg man kriminellas allt grövre hot om repressalier vara ett allvarligt hot mot rättssamhället, och man var bekymrad över vad för slags konsekvenser denna typ av våld och hot skulle få för straffrättsapparaten effektivitet. Det uppfattades som särskilt negativt att ju mer hänsynslös en person var, desto svårare var det att få honom fälld.

I norsk rätt fanns det före lagändringen inga möjligheter att hemlighålla vare sig polisens eller andra vittnens identiteter i brottmål. Det blev uttryckligen fastslaget av Høyesterett att man inte hade stöd i lagen för sådana vittnesmål. Rätten fann det ohållbart att basera sig på inskränkande tolkningar av andra bestämmelser i en sådan viktig fråga som denna, bland annat på grund av de krav som följer av konventionen om mänskliga rättigheter. Man gjorde klart att det var nödvändigt med en lagändring för att anonyma vittnesmål skulle kunna genomföras. På grund av detta önskade regeringen införa ett regelverk som dels skulle göra det enklare att åtala kriminella, dels skulle ta hänsyn till vittnen och andra aktörer i straffprocessen på ett mer tillfredsställande sätt. Det blev preciserat att villkoren skulle vara stränga och att det var avsett för allvarliga tillfällen.

Systematiskt är reglerna om anonymt vittnesmål att anse som undantag från huvudregeln i straffprocesslovens § 130. Bestämmelser slår fast att det är en plikt för vittnen att uppge namn, födelsedatum, civilstånd, hemvist och förhållande till misstänkt och målsägande.

Reglerna om anonyma vittnesmål finns nu i ett tillägg till straffprocessloven. Fyra materiella huvudvillkor samt ett processuellt villkor måste vara uppfyllda för att rätten ska kunna bestämma om anonyma vittnesmål. Villkoren redogörs kortfattat för nedan.

Reglerna kan användas både på utredningsstadiet och under huvudförhandlingen i rätten.

1. Måltyp

Möjligheterna att besluta om anonyma vittnesmål begränsas av vad för slags omständigheter i målet man har med att göra. Det är bara i vissa brottmål knutna till överträdelser av bestämda och positivt angivna straffbestämmelser det över huvud taget finns anledning för rätten att besluta om anonyma vittnesmål. De aktuella bestämmelserna räknas upp i straffprocessloven. Samtliga av dessa brott finns i straffeloven. Av bestämmelsen framgår även att villkoret om måltyp är uppfyllt även vid försök till angivna brott.

2. Farosituation

För att kunna besluta om anonymt vittnesmål ska det vidare föreligga vad man kort sagt kan kalla en farosituation. Villkoret är uppfyllt i fall där det kan vara risk för allvarlig brottslighet som kränker liv, hälsa eller frihet för vittnet eller någon närstående, om vittnets identitet röjs. Allvarlig brottslighet kan exempelvis vara dråp, grov misshandel, sexualbrott, frihetsberövanden och mordbrand.

3. Nödvändighet

Vidare föreligger ett krav på att anonymt vittnesmål bara kan beslutas när det är strikt nödvändigt. Villkoret innebär att anonymt vittnesmål inte kan beslutas i fall där det finns andra, mindre ingripande sätt att tillvarata de ovan nämnda skälen på, exempelvis vid praktiska skyddsåtgärder.

4. Hänsyn till tilltalads försvar

Enligt tillägget i lagen finns också ett krav på att anonyma vittnesmål inte får medföra väsentliga betänkligheter vad gäller den tilltalades försvar. I detta krav ligger att man ska se till i hur stor utsträckning den tilltalades rätt till ifrågasättande av vittnes trovärdighet begränsas vid anonyma vittnesmål. Det centrala i sammanhanget blir hur viktigt det är för den tilltalade att känna till vittnets identitet för att kunna försvara sig.

5. Processuellt villkor

För att anonymt vittnesmål ska kunna beslutas, krävs det att statsadvokaten ger in en begäran om det. I Norge finns det tio "statsadvokater". Dessa finns på nivån under "riksadvokaten", vilken kan jämföras med riksåklagaren i Sverige.

I de fall rätten finner att samtliga villkor är uppfyllda, kan rätten besluta om anonymt vittnesmål. Rätten måste inte besluta om detta bara för att villkoren är uppfyllda. Rätten får företa en värdering av om det i det konkreta fallet är ändamålsenligt att tillåta att vittnets identitet hålls dold i större eller mindre grad.

Om rätten beslutar om anonymt vittnesmål, så kan detta genomföras på flera olika sätt. Det kan innebära att vittnets namn inte röjs, att det inte ges andra upplysningar som kan leda till att vittnets identitet blir känd, eller att fysiska eller tekniska åtgärder kan sättas i verket för att hålla vittnets identitet hemlig. Dessa åtgärder kan utnyttjas var för sig eller i kombination.

De i Danmark och Norge införda bestämmelserna om rätten att höra ett vittne som inte vill få sin identitet röjd har ännu inte utvärderats. Dock tillsattes i Norge den 15 februari 2008 en kommitté (Metodekontrollutvalget) med uppdrag att bl.a. utvärdera reglerna om anonyma vittnen. Kommittén ska lämna sitt betänkande till det norska Justis- och Politidepartementet senast den 1 juli 2009. Den 26 juni 2009 blev betänkandet NOU 2009:15 färdigt och överlämnades till det norska Justis- och Politidepartementet. I betänkandet kommer kommittén fram till att bestämmelsen fungerat bra, att anonyma

Fel! Okänt namn på

vittnesmål inte blivit föremål för överanvändning och att rättsinstitutet bör få fortsätta finnas med några mindre modifieringar.

Avslutning

Även i Sverige måste vi fundera på om detta kan vara en bland flera möjligheter för att upprätthålla vittnesbenägenheten på en hög nivå för att rättvisa domar ska avkunnas och brottslingar få rättmätiga straff. Ingen vill ha ett gangstervälde, där våld bestämmer och där ingen vågar göra sin samhälleliga plikt och vittna om brottsliga gärningar. Å andra sidan vill heller ingen ha ett Kafkasamhälle, där du kan anklagas utan att få veta av vem. Kanske skulle vittnesmål under sekretessbelagd identitet vara tänkbara i vissa fall. Detta bör noggrant utredas.

Stockholm den 5 oktober 2009

Ingemar Vänerlov (kd)